

НАСТАВА НЕМАЧКОГ ЈЕЗИКА НА ЛИЦЕЈУ (1838 — 1863)

Височајшим решењем од 19. јуна 1838. године (ВНо 1851) кнез Милош је, прихватајући предлог попечитељства просвештенија, обавестио попечитеља Стефана Стефановића да намерава „гимназију нашу на степен Лицеума возвисити“ и затражио од њега да се постара за професоре. По обављеном послу попечитељ је известио Кнеза да није пропустио да сазове професоре гимназије и Лицеја и да им наложи „да нужне и прописане предмете пристојно расположе шта се у свакој по особ школи предавати има, определе, и настављенија за предстојеће теченије школско започну“. За Лицеј је, под редним бројем 7, наведен „немачки језик у већој обширности и почетак француског језика“. Мисли се на „већу обширност“ него у гимназији али обим те „веће обширности“ није ничим ближе одређен. Кнез Милош је план „учебни предмета“ одобрио (ВНо 2947 од 26. септембра 1838. године.)¹

Немачки језик се предавао на Лицеју од 1838. до 1844/45. године и од почетка 1852. до 1863. године, тј. до укидања Лицеја и оснивања Велике школе. Прекид у настави немачког језика био је од пролећа 1845. до јануара 1852. године.

Први професор немачког језика на Лицеју био је Новосађанин Петар Радовановић (1808—1857). У Новом Саду је завршио гимназију, а филозофију и права у Пешти. По завршетку студија бавио се адвокатуром (од 1830. до 1834), а затим је прешао у Србију, за професора, у крагу-

јевачку гимназију. Године 1836. постављен је за управитеља свију школа, 1838. за секретара Попечитељства просвештенија, а у јесен исте године за професора на Лицеју за предмете: математика, статистика и немачки језик. Од 1839. до 1841. године поново је секретар Попечитељства, затим до 1842. начелник у Попечитељству, а до 1843. председник Окружног суда у Чачку, када је постављен, опет у Попечитељство, за главног управитеља народних школа. На првој седници Друштва Србске Словесности, 1842. године, примљен је за члана. Умро је у Београду.²

Петар Радовановић је на Лицеју предавао немачки до пролећа 1839. године,³ свега неколико месеци, и осим те чињенице није нађен ни један податак који говори о самој настави за његово време, тако да наведени биографски подаци о њему и његовој спреми могу да створе неки утисак и о ономе шта је урадио или могао да уради на Лицеју, али не могу да послуже и као доказ о томе да је урадио и како је радио.

Следећи наставник немачког језика био је опет Новосађанин, Коста Бранковић (1814—1865). У Новом Саду је завршио гимназију, у Сегедину филозофију, а у Пешти започео права. После прве године права, 1833, дошао је у Сремске Карловце у богословију и завршио је 1836. године. У Србију је прешао 6. јула 1837. године, најпре у шабачку полугимназију, а убрзо за професора реторике у крагујевачку гимназију. На Лицеј прелази у пролеће 1839.

године и предаје и немачки језик. Био је ректор Лицеја пет пута, а члан Друштва Србске Словености је од његовог оснивања. Умро је у Београду.⁴ Коста Бранковић је предавао немачки до краја првог семестра школске 1839/40. године, па је о томе и поднео извештај.⁵

Поред неколико изврштаја о настави немачког језика за време Косте Бранковића сачуван је и програм и распоред часова. Програм за I годину филозофије за II течај 1839. године изгледао је овако:

„III. Из немачке граматике:

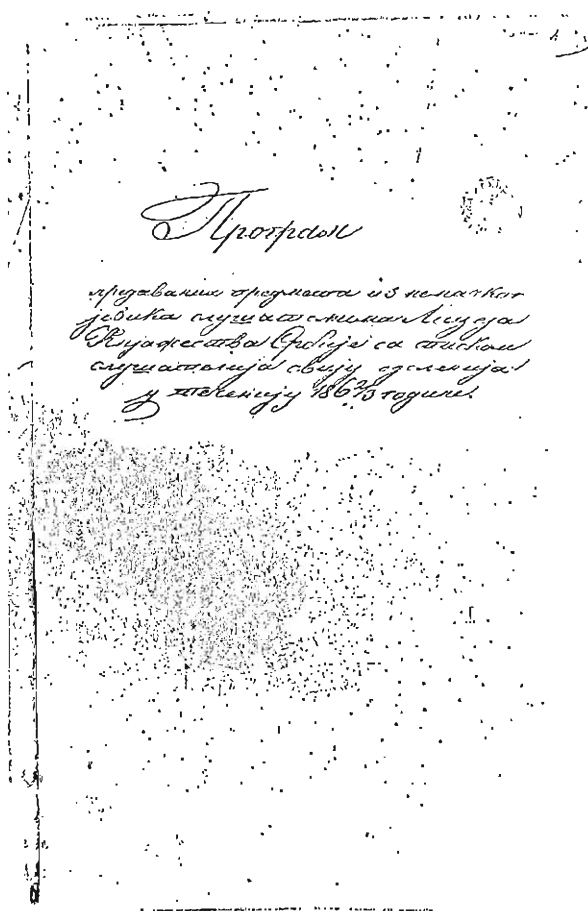
1. О имену прилагателном,
2. О имену числителном,
3. О местоименију,
4. О глаголу.

К томе су се јоште исти ученици у преводу, колико је време допуштало упражњавали.“⁶ А време за ту школску годину, 1838/39, било је овако распоређено за немачки језик:

пре подне: суботом трећи час,
по подне: уторком први час и средом трећи час.⁷

По распореду се види да су обе године радиле заједно, а Бранковић је у извештају (ПНю 167 од 2. новембра 1839, лист 22) и навео да је са свима због неуједначеног знања почео „опет од склоненија суштствителни имена и доста с приличним успехом“. Овај оптимизам, везан за успех, демантован је у извештају који је Бранковић поднео 31. децембра 1839. године и у коме стоји да „доста потешко иде“ са немачком граматиком јер се време троши на диктирање и не остаје за „упражњеније“, али се ипак нада бољем успеху кад слушаоци „наступившем повторенију целе часове на упражњеније у примерима употребити узмогну“. А у извештају за јануар 1840. стоји да „откако је повтореније започело, следователно више времена за испитивање и упражњавање добило се, знаменитије бољиј се успех показује“.⁸

Из ових извештаја види се неколико ствари. Прво, настава се састојала из пре-

Програм и оцене. Programm und Noten.

давања граматике. Основни начин је учење граматике на „примерима“, „упражњавањем“, тј. вежбањем, понављањем и испитивањем. Друго, професор се није служио уџбеником него се „овој науци одређенога времена с диктирањем откидало“ (ПНю 4 од 31. децембра 1839). И треће, лоша оцена резултата гимназијске наставе односно лоша гимназијска настава немачког језика није довољно припремила слушаоце за Лицеј. Због таквог нивоа знања Бранковић је морао да пође „опет од склоненија суштствителни имена“, од деклинације. Па иако у његовом извештају стоји да се показује „знаменитије бољиј успех“, општи утисак је да је успех те наставе био мали. И у гимназији и на Лицеју. После шест или седам година учења немачког језика

I. Тодуина
II. Програма

(1) Uebungen (Kleinere) von Schiller.
 1. Die Kunst des Goldschmieds v. Schiller Kap. 1
 2. Die Kunst des Schmieds v. Schiller Kap. 2
 3. Die Kunst des Schmieds v. Schiller Kap. 3
 4. Die Kunst des Schmieds v. Schiller Kap. 4
 5. Die Kunst des Schmieds v. Schiller Kap. 5
 6. Die Kunst des Schmieds v. Schiller Kap. 6
 7. Die Kunst des Schmieds v. Schiller Kap. 7
 8. Die Kunst des Schmieds v. Schiller Kap. 8
 9. Die Kunst des Schmieds v. Schiller Kap. 9
 10. Die Kunst des Schmieds v. Schiller Kap. 10
 11. Die Kunst des Schmieds v. Schiller Kap. 11
 12. Die Kunst des Schmieds v. Schiller Kap. 12

III. Grammatik

№	Uebung in Grammatik	Wort	Uebung in Grammatik
1.	Die Kunst des Schmieds	5	
2.	Die Kunst des Schmieds	5	
3.	Die Kunst des Schmieds	5	
4.	Die Kunst des Schmieds	5	
5.	Die Kunst des Schmieds	5	
6.	Die Kunst des Schmieds	5	
7.	Die Kunst des Schmieds	5	
8.	Die Kunst des Schmieds	5	
9.	Die Kunst des Schmieds	5	
10.	Die Kunst des Schmieds	5	
11.	Die Kunst des Schmieds	5	
12.	Die Kunst des Schmieds	5	

№	Uebung in Grammatik	Wort	Uebung in Grammatik
13.	Die Kunst des Schmieds	5	
14.	Die Kunst des Schmieds	3	
15.	Die Kunst des Schmieds	3	
16.	Die Kunst des Schmieds	5	
17.	Die Kunst des Schmieds	4	
18.	Die Kunst des Schmieds	5	
19.	Die Kunst des Schmieds	5	
20.	Die Kunst des Schmieds	5	
21.	Die Kunst des Schmieds	5	
22.	Die Kunst des Schmieds	5	
23.	Die Kunst des Schmieds	3	
24.	Die Kunst des Schmieds	5	
25.	Die Kunst des Schmieds	5	
26.	Die Kunst des Schmieds	5	
27.	Die Kunst des Schmieds	5	
28.	Die Kunst des Schmieds	5	
29.	Die Kunst des Schmieds	5	
30.	Die Kunst des Schmieds	4	
31.	Die Kunst des Schmieds	5	
32.	Die Kunst des Schmieds	5	
33.	Die Kunst des Schmieds	4	
34.	Die Kunst des Schmieds	5	
35.	Die Kunst des Schmieds	5	
36.	Die Kunst des Schmieds	5	
37.	Die Kunst des Schmieds	5	
38.	Die Kunst des Schmieds	5	
39.	Die Kunst des Schmieds	5	
40.	Die Kunst des Schmieds	5	

Програм и оцене, прва година.

Programm und Noten, erstes Studienjahr.

настава се враћала на деклинацију именица. И на крају, што чини део граматичке наставе, слушаоци Лицеја радили су преводе „колико је време допуштало“.

Од Косте Бранковића наставу немачког језика преузео је Антоније Арнот (1808—1841) и водио је целу 1840. и у првој половини 1841. године. Антоније Арнот је завршио права, бавио се књижевношћу и издавачком делатношћу: објављивао је у Летопису Матице Српске, а у Будиму је издавао један магазин 1838. и 1839. године. У Будиму је и умро.⁹ У Србији и на Лицеју био је већ крајем 1839. јер је 17. децембра 1839. на седници Философског одељења одлучено да он преузме наставу немачког језика од Косте Бранковића.¹⁰

Од докумената о настави немачког језика док је предавао Антоније Арнот, сачуван је распоред часова за Философско одељење, који је А. Арнот послао попечитељству 9. децембра 1840. године.¹¹ Прва година је имала три часа недељно, и то уторком и петком пре подне трећи час и средом по подне трећи час, а друга година уторком по подне други час и петком по подне трећи час, укупно пет часова недељно немачког језика. Сачувано је и „Осмотреније из Немачке граматике коју је Антоније Арнот, професор физике и немачког језика обе године философије слушатељима Лицеума Књажевства Србије године 1841. второг теченија школског предавао“. Поређењем је утврђено да је распоред, ре-

дослед градива исто као у Тироловој граматици немачког језика, па ако је то довољно као доказ да се њоме и служио, илуструјемо га наводећи у заградама уз сваку граматичку партију и број стране где се та партија налази у Тироловој граматици. А и Тирол је, додуше 1842. године, послао попечитељству на дар 300 примерака своје граматике, наменивши је слушатељима Лицеја.¹²

Програм изложен у „Осмотренију“ гласи:

„I година, продужетак немачке граматике:

- У Глави четвртој: о прилагателном имену (стр. 47—53)
- У Глави петој: о имену числителном (стр. 53—57)
- У Глави шестој: о местоименију (стр. 57—66)
- У Глави седмој: о глаголу (стр. 66—93)
- У Глави осмој: о наречју (стр. 95—98)
- У Глави деветој: о предлогу (стр. 98—100)
- У Глави десетој: о сојузу (стр. 100—101)
- У Глави једанаестој: о междуметију (стр. 101—103)
- У Глави дванаестој: управљеније у превођењу с немачког на србски.

Вторе године философије слушатељи: Пошто су првог теченија основна правила синтаксиса совршили, упражњавали су се другог теченија у анализирању немачког језика и у превођењу с овог на србски.¹³

Поделу на главе одредио је Антоније Арнот према својим предавањима.

Немачки језик се радио и у правословном одељењу од оснивања до 1843. године када је „изостављен“.¹⁴ У „Осмотренију учебни предмета“ од 24. јуна 1841. године стоји да је прва година радила „немачки језик са стилическим упражњенијама“ а друга година „француски и немачки језик у свој обширности“.¹⁵

II. Годиније
от Антониа

1. Die deutsche Grammatik von Antonia Arnott
2. Die deutsche Grammatik von Antonia Arnott
3. Die deutsche Grammatik von Antonia Arnott
4. Die deutsche Grammatik von Antonia Arnott
5. Die deutsche Grammatik von Antonia Arnott
6. Die deutsche Grammatik von Antonia Arnott
7. Die deutsche Grammatik von Antonia Arnott
8. Die deutsche Grammatik von Antonia Arnott
9. Die deutsche Grammatik von Antonia Arnott
10. Die deutsche Grammatik von Antonia Arnott
11. Die deutsche Grammatik von Antonia Arnott
12. Die deutsche Grammatik von Antonia Arnott

В. Царић

Број	Чланак и предмет	Страна	Страна
1.	Die deutsche Grammatik	47	
2.	Die deutsche Grammatik	53	
3.	Die deutsche Grammatik	57	
4.	Die deutsche Grammatik	66	
5.	Die deutsche Grammatik	95	
6.	Die deutsche Grammatik	98	
7.	Die deutsche Grammatik	100	
8.	Die deutsche Grammatik	101	
9.	Die deutsche Grammatik	102	
10.	Die deutsche Grammatik	103	
11.	Die deutsche Grammatik	104	
12.	Die deutsche Grammatik	105	

Програм и оцене, друга и трећа година.

Сачувани су оцена о настави Антонија Арнота и један извештај. Попечитељство је одредило Петра Радовановића да присуствује испитима и поднесе извештај, што је и учинио 5. марта 1840. године и за слушатеље Лицеја написао да су из немачког језика „совршено добар успех учинили“.¹⁶ Нешто строжа, а можда и реалнија је оцена самог предавача Арнота, коју је дао 30. децембра 1840. у извештају насловљеном „Високославном Попечитељству Просвештенија покорнејшиј рапорт месечниј“. Тај рапорт гласи: „Слушатељи друге године философије, како у физики, тако и у немачком језику доста прилично напредују, а младеж пак прве године философије, с сожаленијем исповедати морам, при свему труду моме и настојавању, воопште рећи непоказује најбољи успех, чему ће по свој прилици то обстојателство бити најважни-

Број	Име и презиме	Оцена	Знаци
15	Михаило Михаиловић	5	
16	Михаило Михаиловић	5	
17	Михаило Михаиловић	5	
18	Михаило Михаиловић	5	
19	Михаило Михаиловић	4	
20	Михаило Михаиловић	5	
21	Михаило Михаиловић	5	
22	Михаило Михаиловић	5	
23	Михаило Михаиловић	5	
24	Михаило Михаиловић	5	
25	Михаило Михаиловић	5	
26	Михаило Михаиловић	5	
27	Михаило Михаиловић	5	
28	Михаило Михаиловић	5	

Јануаријум од 1841. године
 Антониј Арнот
 проф. нем. језика

III. Програма

1. Програма од 1841. године
 2. Програма од 1842. године
 3. Програма од 1843. године
 4. Програма од 1844. године
 5. Програма од 1845. године
 6. Програма од 1846. године
 7. Програма од 1847. године
 8. Програма од 1848. године
 9. Програма од 1849. године

IV. Програма
 Програма од 1841. године до 1849. године

Број	Име и презиме	Оцена	Знаци
1	Михаило Михаиловић	5	
2	Михаило Михаиловић	5	
3	Михаило Михаиловић	5	
4	Михаило Михаиловић	5	
5	Михаило Михаиловић	5	
6	Михаило Михаиловић	5	
7	Михаило Михаиловић	5	
8	Михаило Михаиловић	5	
9	Михаило Михаиловић	5	
10	Михаило Михаиловић	5	
11	Михаило Михаиловић	5	
12	Михаило Михаиловић	5	
13	Михаило Михаиловић	5	
14	Михаило Михаиловић	5	
15	Михаило Михаиловић	5	
16	Михаило Михаиловић	5	
17	Михаило Михаиловић	5	
18	Михаило Михаиловић	5	
19	Михаило Михаиловић	5	
20	Михаило Михаиловић	5	
21	Михаило Михаиловић	5	
22	Михаило Михаиловић	5	
23	Михаило Михаиловић	5	

Програма од 1841. године до 1849. године
 Антониј Арнот
 проф. нем. језика

Programm und Noten, zweites und drittes Studienjahr.

ји узрок што она из Гимназије у више заведеније ово непреправна и без сваког предварителног нужног у истом језику предуготољења прелази“. Међутим, у извештају за фебруар 1841. стоји да су „слушатељи приличан успех показали“. Слично стоји и у извештају за мај 1841. године.¹⁷

Из ових „Осмотренија“ и извештаја види се да је настава била граматичка, а да је ниво предспреме за Лицеј био низак. Готово да се и није могло ништа друго ни предавати. Нешто је виша била настава на првој години права, где су се радиле стилске вежбе.

Антонија Арнота је заменио Сава Јовановић како у филозофском тако и у правном одељењу.¹⁸ Сава Јовановић је постављен августа 1841. године а наставу је започео септембра исте године. Био је су-

плент, што значи да му је дужност била да замењује професоре који су из било којег разлога спречени да одрже наставу. Иначе је био доктор филозофије, пореклом вероватно из Војводине, јер ће касније, 1842, прећи у „Цесарију“, и то су сви подаци који се за сада могу наћи о њему. Сачувано је неколико његових извештаја. Тако извештај датиран са 1. октобром 1841. године: „Слушатељи философије другог лета у изучавању физике као и слушатељи обоег лета у изучавању Немачког језика прошавшег месеца септембрија т. г. колико сам из прозивања и испитивања за ово кратко време искусити могао, воопште су добар успех показали“. У следећем извештају, за октобар 1841, слушаоци су „приличан успех показали“ а за новембер „успех средном својем прилежанију сходан учинили су“.¹⁹ Ти извештаји су били крат-

ки и доста неодређени, те је на информацију ректора Косте Бранковића попечитељство (ПНо 1954 од 2. децембра 1841) тражило већи успех из језичке наставе, па за Саву Јовановића кажу: „Приметивши ово исто из известија суплента Лицеума и садашњег професора немачког језика г. Саве Јовановића, не суди за излишно Попечитељство навести, да би полезно и цели отвештујуће било, да он начин пронађе којим ће слушатеље своје на боље и совршене прилежаније у изучавању немачког језика поострити, и да им вољу к томе отвори, како би они већма у истој језику успевали и успети могли.“²⁰ Сава Јовановић је вероватно био упознат са писмом Попечитељства па је његов извештај за децембар 1841. године нешто шири: „... слушатељи философије прве године у изучавању немачке граматике, и у преводу покрај свег труда и изложене им од подписаног ползе и потребе истог језика, неку ненаклоност показују, тако, да им се успех средним назвати може“. Слушаоци филозофије друге године и слушаоци права осим једног, „срцу примајући опомињања долеподписаног о нужди истог немачког језика, како у учењу граматике тако и у преводу немачком, доста похвално прилежаније показују“.²¹ Ови извештаји су, сада са нешто више речи, описали исту граматичку наставу и као тему више навели и труд слушалаца. Ипак се види да успех није онакав какав би се очекивало, па се то и оправдава у извештају наводећи да су студенти оптерећени другим предметима и „немају времена код куће се такођер у немачком језику упражњавати и тако је сво њихово прилежаније на два у седмици часа ограничено“.²² Исти закључак је и у извештајима за април и за мај 1842. године.²³

Сава Јовановић је 1842. тражио да преко лета иде у „Цесарију“, тј. у Аустрију (ПНо. 1128 од 10. јула 1842. и ПНо. 1413 од 15. августа 1842), и отишао је, а касније се више не помиње на Лицеју.²⁴ Наставу је водио до краја семестра, до летњих ферија.

И о овој настави би се могло рећи оно што је речено о настави претходних наставника.

Од маја 1842. до марта 1843. нема у архиву докумената која се односе на немачки језик, тако да ту постоји празнина. После Саве Јовановића наставу немачког језика преузео је Коста Бранковић. О томе постоји посредан податак. Наиме, из дописа ПБр. 385 од 27. марта 1843. године,²⁵ у ком стоје да ће професора физике Ђорђа Мушицког који одлази из Лицеја, заменивати Коста Бранковић, а да ће немачки језик да уступи Сергију Николићу, произилази да је Коста Бранковић дотле водио наставу немачког језика и у марту 1843. уступа је другом професору. О тој настави, како за време К. Бранковића, тако и за време С. Николића, нема података. Сергије Николић (1816—1874) је Новосањанин, ту је завршио гимназију, а у Пешти филозофију и права. У Србију је прешао 1840, био најпре секретар у београдској конзисторији, а од 1842. професор на Лицеју, где је предавао природно право, народну економију, римско право и немачки језик. Био је члан Друштва Србске Словесности и члан Одбора Просвештенија. Пензионисан је 1866. године. Умро је у Београду.²⁶

Следећи наставник је др Јанко Шафарик (1814—1876). Рођен је у Киш-Керешу код Пеште. Основну школу завршио је у родном месту, а немачку школу и гимназију у Новом Саду. Филозофију и права у Пожуну (Братислави), а медицину у Пешти и Бечу. Лекар је постао 1838. и пролео је неко време као лекар у Прагу, Пешти и Киш-Керешу. Године 1840. дошао је у Нови Сад, био градски лекар, али се много више бавио тиме да Србе упозна са осталим славенским књижевностима. Године 1843. прешао је у Београд за професора на Лицеју, али се највише бавио историјом, археологијом и нумизматиком. Предавао је физику и немачки језик. Био је члан Друштва Србске Словесности, а 1869. постао је члан Државног савета. Умро је у Београду.²⁷ Шафарик је немачки предавао од јесени 1843. па све до укидања тог предмета, тј. до краја првог семестра школске 1844/45. године, што се види из „Прегледа оцена за I полугодиште 1844/45. по слушаоцима и по предметима“ где су наведене оцене и за немачки језик. У „Прегледу“ за друго полугодиште више их нема.²⁸

Сачуван је Шафариков извештај за децембар 1843, и ту стоји: „... да су слуша-

тељи друге године философије, у прошавшем месецу декембрију 1843. како из повторавања физике тако и немачке граматике мање прилежни били и слабије задатке издавали а и често гдикоји из прелекција изостајали; прве године философије слушатељи били су у наученију немачке граматике и у посећивању школе прилежни“. За фебруар 1844. прва година је опет била „прилежна а друга доста добар успех показала премда су скоро сви слабији у овом предмету“. За април 1844. друга година је имала „прилично добар успех“ а прва је „добро из немачког језика напредовала“.²⁹ Даљих извештаја нема. Али и према овима види се да је и Шафарик предавао граматiku јер наводи да су слушаоци „у повторавању... немачке граматике“ и касније „у наученију немачке граматике“ мање прилежни били.

На основу података о настави немачког језика за првих седам година постојања Лицеја, од његовог оснивања до укидања немачког језика као наставног предмета (од 1838. до 1844—5), види се да су први наставници немачког језика на Лицеју били људи „лепог образовања“, како је за професоре Лицеја речено у говору поводом прославе 50 година Велике школе.³⁰ Сви су они добро знали немачки и завршили су високе школе (и поред немачког сви су предавали и физику!). Стављена је примедба да су се приликом диктирања слушали „замршеним стилем“, али то је био готово манир тог времена. Настава се одвијала кроз предавања и повремена понављања и подсећа на средњошколску наставу како по садржају — предавана је граматика — тако и по нивоу предавања. Предавање граматике био је правило у настави страног језика а не изузетак, чак и у развијенијим срединама са развијенијим школством. Не постоје директни подаци којим књигама су се служили први професори немачког језика на Лицеју. Само у једном случају поређењем је утврђена идентичност распореда грађе која је предавана са распоредом грађе у Тироловој немачкој граматизи. Из осталих извештаја таква се подударност не види, па су ти наставници могли да се служе сваком граматиком немачког језика по свом избору. Слушаоци Лицеја нису знали немачки у

обиму граматичке наставе иако се немачки језик, тј. немачка граматика учила кроз целу гимназију, коју су слушаоци Лицеја завршили и добили прелазне оцене и из немачког језика па тако доспели на Лицеј. То уједно показује какви су били резултати гимназијске наставе немачког језика.

Немачки језик је поново уведен на Лицеј на молбу ђака Лицеја, нарочито „мудрословног“, филозофског одељења. Ректор је ту молбу спровео попечитељству (ПНо. 72 од 16. октобра 1851. године) а оно кнезу Александру Карађорђевићу који је 29. новембра 1851. године (ВНо. 1037) решио да се „једна изванредна катедра немачког језика при Лицејуму нашем заведе“.³¹ Попечитељство просвештенија је (ПНо. 1550 од 20. децембра 1851) о томе обавестило ректорат и одредило шта и како треба да се предаје.³² Тим дописом попечитељство је одредило: да немачки језик не припада ни једном одељењу као његов предмет него да могу да га слушају сви лицејци, што би требало да значи да је сматран образовним предметом. Друго, водила се брига искључиво о томе колико слушаоци Лицеја стварно знају немачки језик па је одређено да слабији, независно на којој су години, чине први течај — што је јединствен случај у школству уопште — и ту ће се радити „граматика и синтакса с надлежним упражњенијама у превођењу, писању, састављању из практичног живота и разговарању“. Дакле, заступљена је и практична страна језика, рекло би се чак и наглашена. А бољи слушаоци, они чије је знање језика било на задовољавајућем нивоу, радиће на другом течају немачку књижевност, „читање и толковање немачки класика, с особитим обзиром на немачку реторику, поезију и историју литературе“.³³ У поређењу са наставом немачког језика на Лицеју у току првог периода, ово је велики напредак, не само зато што је оквирно прописано шта ће се радити и што то није била чиста граматичка настава (вежбаће се у „састављању из практичног живота и разговарању“) већ и зато што уводи немачку књижевност на Лицеј. Додуше, није прописан прави програм. За сваки течај одређено је по три часа недељно, укупно шест часова недељно. И треће, настава тре-

ба да се одвија на немачком језику „колико професор за добро нађе“.³⁴ Несрећа је била у томе што професор ништа од овога није „за добро нашао“ јер је, прво, прешао на разредну наставу и друго, потпуно је изоставио књижевност. Нема података да је на часовима говорио немачким језиком; у својој жалби против њега слушаоци то нису поменули, што би учинили да јесте, а ни по чему осталом то не може да се закључи.

Попечитељство је практично знање немачког језика и познавање немачке књижевности сматрало главним разлозима за отварање катедре па је у свом извештају Совјету (ПНо 1457 од 15. фебруара 1852) писало: „Напоследак увидевши Попечитељство крајњу потребу да се учење немачког језика због суседства аустријске монархије сваком Србину одвећ нужног а и кром тога преимућствено изображеног а и књижевношћу својом преизобиљавајућег језика, а после свршене гимназије, сиреч у Лицеумским свим разредима бар ванредно предаје, и напавши способно к томе лице које се понудило дужност ову за малу награду од 100 годишњи талира на себе примити...“³⁵

„Лице које се понудило дужност ову на себе примити“ био је Антоније Шулце. Право име му је Вилхелм Антон Шулце (Wilhelm Anton Schulze).³⁶ О њему нема довољно биографских података, не знамо чак ни када је рођен ни када је умро. По народности је Немац. У Лајпцигу је завршио гимназију и филозофију, и једно време био наставник, па тек после дошао у Србију, вероватно 1838. или 1839. године јер у молби за место професора у гимназији, поднетој 1850,³⁷ наводи да се у Србији налази дванаест година. Та молба је његов други покушај да добије место у гимназији и овај пут је успео добивши решење за „привременог професора“ (ПНо. 1171 од 28. септембра 1850) а за „дејствителног“, тј. сталног професора постављен је 1854. године (ВНо. 1319 од 20. априла 1854).³⁸

Шулце је на Лицеј распоређен актом ПНо. 1550 од 20. децембра 1851. године а наставу је започео 2. јануара 1852. године, о чему је ректор обавестио попечитељство (ПНо. 126 од 15. јануара 1852).³⁹ Под крај летњег семестра 1863. године Шулце се разболео и „због своје једнако трајуће про-

муклости није у стању дужност своју у овом заводу извршавати“, како је ректор известио (ПНо. 90 од 4. маја 1863) и уједно у том допису навео да ће Шулцеа замењивати супленти Лицеја „Коста Алковић у два старија а Димитрије Њешић у првом разреду“ и то „у другој четвртини месеца априла“ 1863. године.⁴⁰ Неизвесно је да је до те замене и дошло јер је Шулце ипак обавио завршне испите јуна 1863. године. Од јесени 1863. Лицеј је укинут, а са њим и настава немачког језика на нашој високошколској установи.⁴¹ Шулце је написао и један уџбеник немачког језика за гимназије, који је употребљаван од 1855. до 1883. године⁴² а штампан је у три верзије (по обиму) а свака у по два издања, укупно шест издања (1855, 1857, 1865, 1870, 1873 и 1879).

О настави коју је Шулце дванаест година водио на Лицеју сачувани су један документ и два програма по којима је радио. Тај документ (ПБр. 2903 од 3. децембра 1858) је жалба групе лицејских слушалаца на начин како Шулце предаје. Потписало се шеснаест студената. Главне тезе њихове жалбе су: Шулце не уме да преноси знање на друге „па се нико његовим предавањем ползовао није“, не познаје довољно српски језик и не види разлику између српског и немачког. Лицејци су тражили од попечитељства „да што скорије другог професора за немачки језик определи“.⁴³

Сачувани програми односе се на сва три разреда Лицеја за 1860/61. и 1862/63. школску годину. Те програме чине чланци из Лангеове читанке, једноставно побројани наслови без напомена.

Лангеова читанка, као већина читанки тог времена, има два дела: за прозу и за поезију. Али то није антологија немачке књижевности. Аутори читанки имали су своје критерије и узимали су само она дела из књижевности која су задовољавала њихово схватање те врсте уџбеника. Од немачких књижевника у овој књизи највећи број наслова, десет, има Уланд (Ludwig Uhland, 1787—1862), иза њега са девет наслова долази Шилер (Friedrich Schiller, 1759—1805) а затим Гете (Johann Wolfgang Goethe, 1749—1832) и Лесинг (Gotthold Ephraim Lessing, 1729—1781) са по два наслова и још неки писци са по једним насловом. Остала штива дали су писци

текстова за читанке. Јангеова читанка се дуго задржала у нашим школама, њено десето издање коришћено је у нашим гимназијама крајем прошлог века.⁴⁴

У програму за школску 1860/61. годину прва година Лицеја радила је десет чланака, друга година двадесетпет а трећа година само осам,⁴⁵ а у програму за 1862/63. прва година је радила дванаест, друга година дванаест, а трећа само девет чланака.⁴⁶

Како није сачуван ни један Шулцеов извештај о току и резултатима наставе изузев оцена на крају школске године наведених уз сачуване програме, о самој настави се може доносити суд поређењем оног што је попечитељство приликом оснивања катедре прописало, а што је Шулце био обавезан да спроводи, са оним што реално ови програми омогућавају да се постигне у настави, затим оцене које су слушаоци добили на завршним испитима, а треба узети у обзир, можда са ограниченом вредношћу, и жалбу коју су слушаоци Лицеја поднели против Шулцеа.

Попечитељство је тражило да се немачки не предаје по разредима него по течајевима формираним према знању слушаоца и први течај да буде за слабије где би се радила граматика, синтакса, преводјење, „састављање из практичног живота и разговарање“ а на другом течају радило би се „читање и толковање немачки класика, с особитим обзиром на немачку реторику, поезију и историју литературе“. Предавања ће се држати на „немачком језику колико професор нађе за добро“.

Шулце је знатно сузио наставу у односу на оно што је попечитељство прописало, и није урадио оно што се од њега очекивало. Наставу је организовао по разредима јер је тако саставио програм, а пошто је програм у принципу истоветан за све разреде, настава је морала да буде бар слична. Сами чланци међусобним поређењем не указују да се наставни поступак за поједине разреде по нечему разликовао. Врло вероватно да је рађена анализа текстова, претежно граматичка, и ту су слушаоци, и поред њихове жалбе да Шулце не уме да преноси знања на друге, бар судећи по оценама које су добили на завршним испи-

тима, показали солидно знање оног што је од њих на испиту тражено.⁴⁷

Шулце није предавао немачку књижевност. У својој жалби слушаоци нису поменули немачку књижевност ни Шулцеово познавање те књижевности него су само навели да је „у знању немачког језика обучен“ али да не уме своја знања да преноси на друге. Сам Шулце нигде у својим програмима није поменуо и предавање немачке књижевности, а свакако да би и тај део наставе поменуо да је постојао, поготово што је предавање књижевности имало (и има) привук елитније наставе. Тога се Шулце не би одрекао.

Не постоји податак да је наставу водио на немачком језику, јер да је то чинио знатно би мањи значај имала чињеница да није добро знао српски, па због тога не би долазило до неприлика каквих је иначе на Лицеју било,⁴⁸ у вези са његовим предавањима.

Свакако да таква настава није задовољавала критериј за Велику школу, основану 1863, па немачки језик није у њој ни предвиђен као наставни предмет. Ипак постојали су још неки разлози осим персоналног и осим незадовољства начином предавања и свим оним што би могло да се назове „субјективни фактор“. Постојао је отпор против немачког језика, мање или више гласан, тако да је и М. Ђ. Милићевић, када је у београдској основној школи укинута немачки (а само се од основних школа у њој, у најстаријем разреду, предавао), овако прокоментарисао тај догађај: „Ето тако се прекиде служба германисању, које и нехотице свуда собом доношаху наши први учитељи...“⁴⁹

Закључак о настави немачког језика на Лицеју:

1. У првом периоду наставе (1838—1844—5) немачки је предаван само на филозофском одељењу а на правном од 1841. до 1843. године, док је у другом периоду (1852—1863) предаван на целом Лицеју, у сва три разреда на оба одељења;

2. Из скромних података о програмима види се да се у првом периоду више пажње посвећивало меморисању граматичких правила која су професори диктирали а ђаци бележили и учили, док је у другом периоду граматика рађена на текстовима, преко

анализе текста, више се преводило а диктирање је било забрањено;

3. Што се тиче успеха ђаци Лицеја су у другом периоду боље знали немачки, пре свега зато што су га у гимназији учили шест а од 1853. године седам година и на

Лицеју још три године. Извесног значаја има и то што им је на Лицеју предавао стално један професор, кроз сва три разреда, па је могао да прати сваког ђака;

4. На Лицеју није предавана немачка књижевност.

НАПОМЕНЕ

¹ А. С. (Архив Србије) Рег. бр. 21 Мин. проsv. 1838.

² Биографски подаци о Петру Радовановићу из некролога, Гласник Друштва Србске Словесности, књ. 9, Београд 1857, стр. 323—4.

³ Извештај за прву половину II школског теченија 1839 (ПНо 220 од 2. јуна 1839) подноси већ следећи наставник, Коста Бранковић.

⁴ Биографски подаци о Кости Бранковићу према некрологу, Гласник Србског Ученог Друштва, књ. II, св. 19, Београд 1866, стр. 346—9. М. Ђ. Милићевић (Поменик, стр. 47) наводи да је К. Бранковић постао члан Српског Ученог Друштва 1855. године.

⁵ А. С. ПНо 4 од 7. фебруара 1840. јесте извештај за јануар 1840. године. Одређивање новог професора за немачки језик извршено је 17. децембра 1839 (види А. С. Но 586 Мин. проsv. 1839) и закључено је да Антоније Арнот, пошто Коста Бранковић поред филозофије предаје и немачки језик, преузме немачки и о томе је тражена сагласност попечитељства и добијена (ПНо. 2059 од 29. децембра 1839).

⁶ А. С. ПНо 335 Мин. проsv. 7. августа 1839.

⁷ А. С. ПНо 463 Мин. проsv. 1839, лист 23.

⁸ А. С. Но 4 Мин. проsv. 1840 (дописи од 31. XII 1839. и 7. II 1840).

⁹ Биографски подаци о Антонију Арноту према Малој енциклопедији Просвета, књ. I, стр. 76, Београд 1968, II издање, и према Србским новинама бр. 80 од 13. јула 1854. Антоније Арнот је позван у Србију пре свега ради покретања Економског листа (види: А. С. рег. 367 Мин. проsv. 1839. и рег. 463 лист 97).

¹⁰ А. С. Рег. бр. 586 Мин. проsv. 1839, и рег. бр. 463, лист 100 и 117.

¹¹ А. С. Но 612 Мин. проsv. 1840.

¹² Тирол је 3. априла 1842. године упутио попечитељству допис у ком саопштава да поклања 300 примерака своје граматике с тим „да се 200 екземплара посредством Г. Г. професора Србск. Лицеума распродаду по одређеној цени и новци од продати књига да припадну Главном фонду школском а 103 екземплара“ да се бесплатно подели сиромашним а добрим ђацима. (А. С. IV-186 Мин.

проsv. 1842). Можда је употреба Тиролове граматике на Лицеју била повод за овај поклон.

¹³ А. С. II-41 Мин. проsv. 1841, лист 626. Сличан програм је имала и београдска трећа граматикална класа.

¹⁴ Србске новине, бр. 78 од 8. јула 1854, стр. 323. Чланак под насловом: „Кратка историјска записка о постанку, напредовању и садашњем стању К. С. Лицеја“.

¹⁵ А. С. V-209 Мин. проsv. 1841.

¹⁶ А. С. Но 131 Мин. проsv. 1840.

¹⁷ А. С. I-12 Мин. проsv. 1841.

¹⁸ А. С. L-57 Лицеј 1841, ПНо 1537 од 4. X 1841. и L-70 Лицеј 1841, ПНо 1927 од 1. XII 1841. И Новине Србске (бр. 32 од 9. августа 1841) преносе вест да се Сава Јовановић височајшим решењем (ВНо 954 од 4. августа 1841) поставља за „привременог суплента“.

¹⁹ А. С. I—12 Мин. проsv. 1841.

²⁰ А. С. L-71 Лицеј 1841.

²¹ А. С. I-8 Мин. проsv. 1842.

²² А. С. IV-II 194 Мин. проsv. 1842.

²³ А. С. IV-232 Мин. проsv. 1842. и IV-II 283 Мин. проsv. 1842.

²⁴ Димић, Наталија и Платон: *Настава у београдском Лицеју од оснивања његовог правног одељења до доношења „Устројенија“ 1844. године*, Савремена школа, Београд 1960, стр. 392.

²⁵ А. С. L-112 Лицеј 1843.

²⁶ Биографски подаци о Сергију Николићу према М. Ђ. Милићевић: *Поменик*, стр. 437.

²⁷ Према Н. Радојчићу у Народној енциклопедији Ст. Станојевића, књ. IV, стр. 983, Загреб 1929.

²⁸ А. С. I-49 Мин. проsv. 1845, лист 18 и 21.

²⁹ А. С. I-13 Мин. проsv. 1844.

³⁰ Николајевић, Свет.: *Краљевско-српска Велика школа за педесет њених година*, Годишњица Николе Чуцића, књ. XII, Београд 1891, стр. 207 (Говор на свечаној седници акад. савета 4. 9. 1889). Професори Лицеја учествовали су у животу Србије и ван лицејских просторија и својих задужења у њима. Тако је нпр. Шафарик живео учествовао у оснива-

њу музеја, Максим Симеоновић (или „Симеоновић“), „професор политически наука у Лицејуму“ био је издавач српско-немачких новина, названих „Улак“ (А. С. L-116 Лицеј 1843), а тако и остали.

³¹ А. С. I-41 Мин. проев. 1852. Тај предмет приказује цео ток оснивања катедре. У прилогу тог предмета је Предлог Школске комисије од 16. децембра 1851, где стоји како треба да изгледа настава немачког језика на Лицеју, даље, Извештај ректора (ПНо. 126 од 15. јануара 1852) упућен Попечитељству, где обавештава да је катедра отворена 2. јануара 1852, и Списак ученика који су се пријавили. Пријавила су се 23 студента и четири службеника попечитељства.

³² А. С. L-388 Лицеј 1851. О оснивању катедре писале су и Србске новине, бр. 9 од 19. јануара 1852.

³³ Свакако да је одлуку Школске комисије да слушаоци Лицеја буду у настави немачког језика подељени према реалном знању језика а не по годинама студија, наметнула потреба да слушаоци што боље користе наставу и науче језик. Та потреба ни данас није мања а ни разредна настава исто тако није мања сметња да се удовољи тој потреби. Ако би се настава страног језика организовала не по разредима него по успеху у овладавању страним језиком, избегло би се задржавање талентованих на просечном нивоу и с друге стране форсирање па и преоптерећивање оних који не могу да држе корак.

³⁴ Ову формулацију је накнадно унело попечитељство у свом допису ректорату; иначе у предлогу Школске комисије стоји: „цело предавање да буде у оба разреда на немачком језику“ (А. С. I-41 Мин. проев. 1852, ПНо. 1550 од 17. децембра 1851). То је било нереално.

³⁵ А. С. II-144 Мин. проев. 1852.

³⁶ А. С. VI-452 Мин. проев. 1847. Понекад се потписивао као „Шулц“ (види А. С. V-869 Мин. проев. 1862).

³⁷ А. С. II-370 Мин. проев. 1850. У ово време Шулце већ ужива свесрдну помоћ некога из попечитељства, што се види по редоследу предмета. Шулце је поднео молбу за место професора истога дана (4. септембра 1850) али нешто раније него што је у протокол заведено височајше наређење о отварању тог места, па је број Шулцеове молбе 1086 а наређења 1099, што може да значи да је Шулце знао за њега пре него што је заведено. И чим је заведено Кнезу је предложен управо Шулце и Кнез га поставља 18. септембра и одмах истога дана са Шулцеом се сачињава уговор. Иначе први помен о Шулцеу је ПБр 1155 од 13. јула 1842, где моли да му се „знање професора немачког језика у гимназији београдској дарује“. Молби није удовољено па је Шулце наставио са приватном школом која је бројала 42 мушке и 23 женске деце. Постојала је десет година и званично мишљење о њој није било повољно (ПБр 416 од 15. септембра 1847). Види и VI-452 Мин. проев. 1847 и III-180 Мин. проев. 1848.

³⁸ А. С. II-101 Мин. проев. 1854.

³⁹ А. С. I-41 Мин. проев. 1852.

⁴⁰ А. С. IV-430 Мин. проев. 1863.

⁴¹ А. С. Велика школа 1863, 2. По документима министарства просвете може да се прати даља Шулцеова судбина. Министарство просвете (ПНо 2907 од 28. септембра 1863) наређује ректору: „Г. Антоније Шулц по гласу устројства академије неће предавати немачки језик и зато ћете га од те дужности разрешити“. Шулце је после тога остао „без одређења“ и у гимназији па је упућен у Управу фондова а онда у типографију (А. С. VIII-1345 Мин. проев. 1863) а и ту га је стигло решење: „... да се одмах данас разреши од радње у правителственој књигопечатњи“ (А. С. III-371 Мин. проев. 1864). Шулце је тражио место помоћника библиотекара „у случају да се исто звање отвори“ (А. С. VI-932 Мин. проев. 1864). Од 1866. до 1874. био је на Вишој женској школи учитељ свирања (према Државном шематизму 1866—1874) и после му се губи сваки траг.

⁴² А. С. 38—45 Мин. проев. 1883.

⁴³ А. С. I-39 Мин. проев. 1859. Неприликe са Шулцеом због његовог слабог познавања српског језика оставиле су трага и у Великој школи и за предаваче више нису примани странци који не знају добро српски језик „да би се избегле могуће велике неприликe, које су се до сад на предавањима немачког језика у постојавшем Лицеју често догађале“, како је писао Коста Бранковић, одбијајући једног кандидата (А. С. VIII-1520 Мин. проев. 1863). Или три године касније ректор Панчић наводи слично „да не би било повода неприликама које би од несавршенога знања српског језика могле настати а којих је већ у нашој школи било“ (А. С. VII-1331 Мин. проев. 1866). Шулце је и у гимназији имао неприлика јер није хтео да ђаке недељом води у цркву а то је као професор гимназије морао, него их је само допратио до цркве. Неколико пута је пријавивљан министарству али за разлику од других професора који исто тако нису били православне вере а починили су исти прекршај (нпр. Балаитски је кажњен једномесечном платом) Шулце није био никада кажњен (види: А. С. IV—525 Мин. проев. 1861).

⁴⁴ Царић, Ж.: *Ученици немачког језика у Србији и Црној Гори до 1914. године*. Београд 1977, стр. 87—8. Наслов читанке је: Lange, O.: *Deutsches Lesebuch für die Oberstufe des Le-seunterrichts in höheren Lehranstalten*, Berlin 1886, S. 324.

⁴⁵ А. С. L-966 Лицеј 1861.

⁴⁶ А. С. L-1234 Лицеј 1863.

⁴⁷ Програми са списком и оценама слушалаца су у прилогу чланка.

⁴⁸ Види Напомену 43. (А. С. VIII-1520 Мин. проев. 1863, и VII-1331 Мин. проев. 1866).

⁴⁹ Милићевић, М. Ђ.: *Школе у Србији од почетка овог века до краја школске 1867. године*, Београд 1868, стр. 10.

DEUTSCHUNTERRICHT AM LYZEUM (1838—1863)

Žarko Carić

An dem Lyzeum, der ersten Hochschule im Fürstentum Serbien, war die deutsche Sprache eines der Unterrichtsfächer und zwar die ersten sieben und die letzten zwölf Jahre seines Bestehens. Während der ersten sieben Jahre (1838—1845) unterrichteten sechs Professoren, alle mit absolvierten Hochschulen. Der Unterricht bestand in Erklärungen der grammatischen Regeln, die die Studierenden aufzuschreiben hatten. Inhaltlich war dieser Unterricht dem im Gymnasium üblichen sehr ähnlich. Es lässt sich nicht mehr feststellen, welche Lehrbücher in Gebrauch waren, ausser in einem Falle, wo es scheint, dass es sich um die Deutsche Grammatik von Dimitrije Tirol handelt. Nach einer

siebenjährigen Pause (1845—1852) wurde Deutsch wieder eingeführt, es wurde der Lehrstuhl für die deutsche Sprache gegründet, wo nebst den Übungen in der deutschen Sprache auch die Vorlesungen aus der deutschen Literatur vorgesehen waren. Aber die Schulpraxis richtete sich nicht danach; die Studenten wurden wieder in der Grammatik unterrichtet, die deutsche Literatur wurde nicht erwähnt. Als Lehrbuch wurde das Lesebuch von Lange gebraucht, ein zu anderen Zwecken und einem anderen Niveau der Schule sehr angemessenes und brauchbares Buch. Anstatt des Lyzeums wurde 1863 die Hochschule gegründet, Deutsch als Unterrichtsfach aber weggelassen.